

Kelders van het proveniershuis

Eerste beerkelder gevonden!

Foto van de beerkelder van het provenienshuis met boogconstructie. In de beerkelder gooide de bewoners vroeger hun afval en uitwerpselen.

Het is lente en ook op Gouda Bolwerk schijnt de zon. Dan zitten zo'n veiligheidsoverall en dikke rubber handschoenen niet altijd even lekker. Desondanks graven de archeologen hard door. Naast de grote kraanmachine is er sinds donderdag 17 april een klein kraantje in het veld bij om het team te assisteren. Het kraantje is een uitstekende hulp bij het graven tussen muren en in ommuurde ruimtes. Het middengedeelte van de put is inmiddels verdiept naar een derde opgravingsvlak. In het middengedeelte zijn verschillende fasen van huizenbouw zichtbaar, waarvan de oudste nu in de 15e eeuw gedateerd wordt. De huizen zijn gefundeerd op houten palen. Langs het middendeel laten de archeologen een strook grond staan; dit is

een profieldam. In dit profiel is de bodemopbouw van het terrein zichtbaar.

In het oostdeel heeft men de kelders van het 17^e eeuwse proveniershuis blootgelegd, voor zover mogelijk zelfs tussen de stempelbuizen door. Hier, bij de tribune, zijn keldertjes zichtbaar, begrensd door een dikke buitenmuur. Tussen de fundamente van het proveniershuis is de eerste beerkelder van Gouda aangetroffen. De beerkelder sluit aan op een riool. Ook is er een kelder met een met hout beklede trap. Het is mooi om te bedenken wie daar ruim driehonderd jaar geleden op en af is gelopen. De archeologen hebben één houten trede weggehaald om het te laten bekijken door een dendrochronoloog, iemand die jaarringen in het hout telt en de afstand tussen de jaarringen meet. Die afstanden tussen de jaarringen wisselen; in goede jaren groeit een boom harder en is de afstand tot de volgende jaarring groter dan in een minder jaar. Deze patronen zijn voor bijvoorbeeld alle eikenbomen vergelijkbaar. Door specialisten is er een kalender opgesteld van alle afstanden tussen de jaarringen, en ergens binnen die kalender valt het jaarringpatroon van deze keldertraptrede. We weten dan hoe oud het hout is en misschien zelfs wel het jaargetijde waarin de boom is geveld.

Ook in het westgedeelte blijven er muren en vloeren tevoorschijn komen, die nagenoeg zeker zijn toe te wijzen aan het klooster. We hebben niet alleen te maken met resten van het recentere, stenen klooster, maar vinden ook delen van de eerste, houten bouwphase. Het houten klooster is afgebrand waarna het klooster is herbouwd in steen. Zowel voor de brand als voor de houten voorganger zijn in het veld aanwijzingen gevonden.

Rechts Onder de bakstenen muur is een houten fundering te zien.

Links Met de inzet van het mini-kraantje wordt een hoop werk verzet.

Het Proveniershuis

De afgelopen weken zijn er restanten van het proveniershuis blootgelegd. Ook zijn er waarschijnlijk graven en schedels gevonden van bewoners van het proveniershuis. Maar wat weten we verder over het proveniershuis op het Bolwerk?

De stad Gouda legde in 1574 beslag op het nonnenklooster op het Bolwerk. In eerste instantie vestigde zich het leprooshuis in een deel van het oude klooster. Maar er werd ook ruimte gemaakt voor proveniers.

Het proveniershuis van toen is vergelijkbaar met een verzorgingstehuis van nu. Een belangrijk verschil was dat je je moest inkopen: de proveniers kochten een plek in het huis en bleven daar tot het einde van hun leven. In het proveniershuis woonden vaak gegoede burgers want het kostte een aardig bedrag om een plek binnen het huis te kunnen kopen. Een ander verschil met een tegenwoordig verzorgingstehuis was dat de proveniers bij hun intrede beloofden in het huis dat ze er vredig, vroom en eerlijk zouden leven. Mochten zij zich toch niet naar behoren gedragen, dan riepen de regenten

hen ter verantwoording. De regenten, die het proveniershuis bestuurden, hadden dan het recht de proveniers op staande voet op straat te zetten. Het bedrag waarvoor ze zich hadden ingekocht, waren ze dan kwijt.

Vanaf 1598 werden er sporadisch woningen aan proveniers in het leprooshuis verkocht. Maar in 1609 kregen zij, net als de leprozen, een eigen ingang aan het Nonnenwater. Deze ingang, het zogenaamde Schapenpoortje, werd net als het Lazaruspoortje door Gregorius Cool ontworpen.

Steeds voller

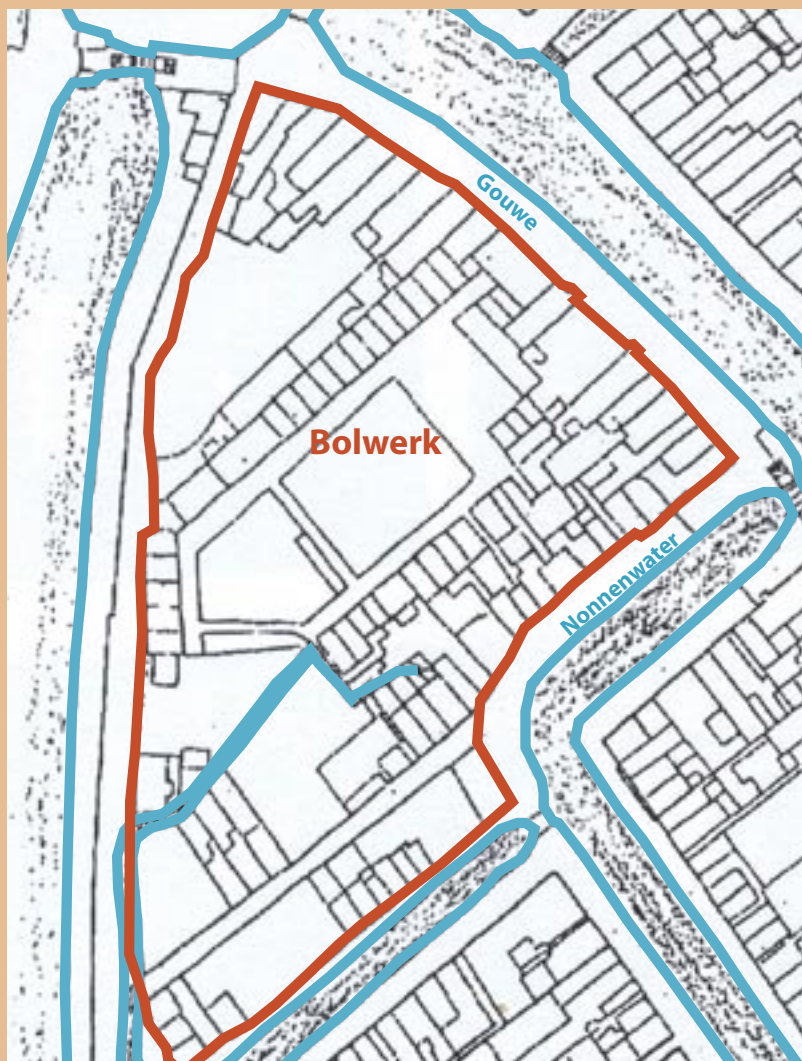
Nadat eerst vooral de bestaande gebouwen van het oude klooster worden bewoond en verbouwd, komen er geleidelijk aan woningen bij. Het binnenterrein van het voormalige klooster raakt steeds verder volgebouwd. Sommige toekomstige bewoners moesten zelfs een eigen huisje op het terrein laten bouwen om in het proveniershuis opgenomen te worden. In 1691 werd het pand verbouwd: er kwam een nieuwe ingang, er werden nieuwe woningen gebouwd en beschadigde woningen werden gerestaureerd.

Misschien is dit ook wel het moment waarop de beerkelder met het riool wordt aangelegd die de archeologen nu hebben ontdekt (zie ook foto op de voorpagina).

Financiële tekorten

In het begin van de 18^e eeuw kreeg het proveniershuis te maken met financiële tekorten. In 1705 stelde het stadsbestuur dan ook een commissie aan om de financiën te onderzoeken. Het uitgebrachte rapport van deze commissie meldde dat er wel honderd mensen in het proveniershuis verbleven. Het huis was stadseigendom, en de stad Gouda had het toen niet breed: de term Gouwenaar stond in die periode gelijk aan bedelaar. Uiteindelijk besloot de Raad in 1805 tot opheffing van het proveniershuis. De proveniers mochten er nog wel blijven wonen maar hun aantal daalde flink. In de tweede helft van de 19^e eeuw kregen de huisjes een andere bestemming. De bewoners waren onder meer gehuwde militairen met hun gezinnen en later ook arme weeskinderen. In 1902 werd het hoofdgebouw verkocht aan de gasfabriek.

De archeologen onderzoeken nu wat ze te weten kunnen komen over de welvaart van de bewoners: waren er grote onderlinge verschillen bijvoorbeeld? Dat leiden de archeologen af uit het vondstmateriaal dat ze aantreffen. Maar ook: waarvan zijn de huizen gemaakt: van baksteen, hout of een ander materiaal? En, zijn er aanwijzingen voor een centrale keuken net zoals in een hedendaags verzorgingstehuis, en een centrale ziekenboeg?

Kadasterkaart uit 1828, De kleine blokjes moeten waarschijnlijk de woningen van de proveniers voorstellen.

Vondst van de Twee Weken

Deze keer een metalen vingerhoedje. Op de foto is het vingerhoedje sterk uitvergroot. Hoe oud deze vingerhoed is, weten de archeologen nog niet. Hij is gemaakt van metaal, waarschijnlijk van een mengsel van koper met een ander metaal; dit is nog niet onderzocht. Een vingerhoedje gebruik je om je vinger te beschermen als je met de hand naait of aan het borduren bent. Het hoedje beschermt de vinger van de hand die de stof vasthoudt, en waarin je het makkelijkst met de naald zou kunnen prikken. Op het Bolwerk zijn al vier vingerhoedjes gevonden.

Vingerhoedjes bestaan al heel lang; bij de Etrusken en de Romeinen waren ze al bekend, en er is zelfs één gevonden in een Chinees graf van circa 200 v. Chr. De oudste metalen vingerhoedjes in Nederland stammen uit ongeveer de 13e eeuw.

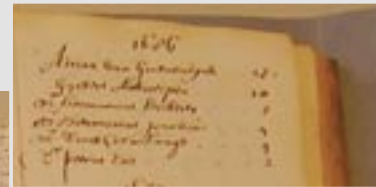
De Vondst van de Twee Weken is te zien in het Goldapoortje van museumgoudA. Op woensdag t/m vrijdag van 10 uur tot 17 uur, op zaterdag en zondag tussen 12 uur en 17 uur. Toegang is gratis.

Streekarchief Midden-Holland

Veel historische feiten kennen de archeologen uit het goed bewaarde archief. In Gouda zijn veel officiële stukken over de leprooshuis en proveniershuis nog steeds te raadplegen in de Groene Hart archieven. Op de rechterfoto is het namenregister van het leproos- en proveniershuis te zien. De linkerfoto ligt ook in

het archief. De foto is in het eerste decennium van de 20^e eeuw genomen in de binnenplaats van het proveniershuis. Het gebouw werd toen gesloopt.

Archeologie Actueel

Samenstelling Hazenberg Archeologie

Eindredactie Gemeente Gouda en Hazenberg Archeologie

Afbeeldingen Hazenberg Archeologie; ADC Archeoprojecten; Middelaldercentret; Schoenenmuseum Waalwijk

Illustraties Eva van Geenen

Met dank aan Streekarchief Midden-Holland

Drukker Prevoo Drukkerij, Gouda

Internet www.archeologieactueel.nl; www.gouda.nl/bolwerk

De papieren Archeologie Actueel verschijnt twee-wekelijks op donderdag, en is vanaf 14.00 uur gratis te verkrijgen op de volgende locaties: VVV, Centrale bibliotheek, Bibliotheek

Hazenberg **Archeologie** Leider

Goverwelle, Gemeente Gouda: Stadswinkel Buytnerf en Stadskantoor, MuseumgoudA en Streekarchief Midden-Holland.

De digitale Archeologie Actueel is te vinden op www.gouda.nl/bolwerk en op

www.archeologieactueel.nl. Wilt u deze digitale versie per mail ontvangen, meldt u dan aan via bolwerk@hazenbergarcheologie.nl, onder vermelding van 'nieuwsbrief Bolwerk'.

De volgende Archeologie Actueel verschijnt 23 mei 2008

gemeente
gouda

Opgegraven

5

Mode in de middeleeuwen

In de middeleeuwen was de mode natuurlijk heel anders dan nu. De mode van die tijd kunnen we terug zien in oude schilderijen en afbeeldingen uit middeleeuwse boeken. Ook figuren uit bijbelse verhalen werden afgebeeld met de mode van de tijd waarin het geschilderd of getekend was. In de middeleeuwen wisten ze nog niet dat er eeuwen daarvoor een hele andere mode was en dat mode met de tijd verandert.

Rijke kinderen op schilderijen werden vaak afgebeeld als kleine volwassenen. Ze droegen dure kleding die in dezelfde stijl was als die van hun ouders. De meisjes droegen ook vaak luxe sieraden.

Op het schilderij de Kinderspelen van Pieter Brueghel uit 1560 is te zien wat de kinderen van het gewone volk droegen. De meeste kinderen droegen een leren buideltje aan de riem, waar ze hun knikkers, koten en bikkels in kwijt konden. De meisjes droegen rokken en de jongens vaak een tuniek met daaronder een soort van legging.

Schilderij van Anthonie van Dyck 1641: Het huwelijk van prinses Maria Stuart (10 jaar) en prins Willem van Oranje (15 jaar), zoon van Frederik Hendrik.

Detail van de Kinderspelen van Pieter Brueghel uit 1560.

De vroege vorm van de kaproen (links) wordt over de nek en de schouders gedragen. Later wordt de punt van de kaproen door de adel als een tulband om het hoofd gedrapeerd. Rechts is een schilderij van Philips de Goede uit 1450.

Kaproen

In de middeleeuwen werden ook kaproenen gedragen. Een kaproen was een soort van muts die de nek bedekte en een hele lange punt had. Eerst werd de kaproen alleen door arme mensen gedragen. Later gingen rijken en mensen van adel het ook dragen, maar dan van luxe stof. Vanaf de 15^e eeuw werd het als een soort van tulband om het hoofd gedrapeerd.

Leren schoenen

De schoenen waren altijd van leer en verschilden in vorm. Net als nu veranderde de mode van de schoenen snel. Het verschil tussen stad en platteland was ook wel terug te zien in de schoenen. Op het platteland werden klompen gedragen en in de stad leren schoenen. Als het buiten nat en modderig was droegen ze in de stad houten latjes onder hun schoenen. Deze worden ook wel trippen genoemd en volgde de mode van de schoen. Als de schoen een puntige neus had, dan had de trip ook een puntige uiteinde.

